

PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK TADQIQOTLAR

ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ | PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STUDIES

XALMATOVA Shohistaxon Madaminovna

*Farg'ona davlat universiteti
dotsenti*

MAXMUDOVA Komila

*Farg'ona davlat universiteti
magistri*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15333507>

EKOLOGIK TA'LIM -TARBIYA BERISHNING ASOSIY MEZONLARI

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ekologik ta'lim-tarbiya berishning asosiy mezonlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Unda jamiyatda ekologik ong va ekologik madaniyatni shakllantirish, o'quvchilarda tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatni rivojlantirish, shuningdek, ekologik tarbiyaning samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvlar yoritilgan. Shuningdek, ekologik ta'limning mazmuni, shakl va metodlari zamonaviy yondashuvlar asosida tahlil qilinib, ta'lim tizimida barqaror rivojlanish tamoyillarini tatbiq etishning ahamiyati asoslab berilgan.

Maqolada ekologik qadriyatlarni yosh avlod ongiga singdirishning dolzarbligi hamda o'qituvchining bu jarayondagi roli alohida ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ekologik ta'lim, ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, barqaror rivojlanish, pedagogik mezonlar, ekologik ong, o'quvchi shaxsini shakllantirish, tabiatga mas'uliyat.

ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

АННОТАЦИЯ

В данной статье научно-теоретически проанализированы основные критерии экологического образования и воспитания. Рассмотрены вопросы формирования экологического сознания и культуры в обществе, развития у учащихся ответственного отношения к природе, а также педагогические подходы, способствующие повышению эффективности экологического воспитания. Также проанализированы содержание, формы и методы экологического образования на основе современных подходов, обоснована важность применения принципов устойчивого развития в системе образования.

В статье также подчеркивается актуальность внедрения экологических ценностей в сознание молодежи и роль учителя в этом процессе.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое воспитание, экологическая культура, устойчивое развитие, педагогические критерии, экологическое сознание, формирование личности учащегося, ответственность перед природой.

MAIN CRITERIA FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION AND TRAINING

ANNOTATION

This article scientifically and theoretically analyzes the main criteria for environmental education and training. It addresses the formation of ecological awareness and culture in society, the development of a responsible attitude toward nature in students, as well as pedagogical approaches that contribute to increasing the effectiveness of environmental education.

Furthermore, the content, forms, and methods of environmental education are analyzed based on modern approaches, and the importance of applying the principles of sustainable development in the education system is substantiated. The article also highlights the relevance of instilling ecological values into the consciousness of the younger generation and the teacher's role in this process.

Keywords: environmental education, environmental training, ecological culture, sustainable development, pedagogical criteria, ecological consciousness, shaping the student's personality, responsibility toward nature.

KIRISH

Global ekologik muammolarning tobora chuqurlashib borayotganligi zamonaviy ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda. Bugungi kunda inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikni saqlash, atrof-muhitga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish madaniyatini shakllantirish pedagogik faoliyatning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan qaralganda, ekologik ta'lim-tarbiya nafaqat tabiatni asrashga oid bilim va ko'nikmalarni egallatish, balki shaxsda ekologik ong, mas'uliyat va madaniyatni qaror toptirish jarayonidir.

Ta'kidlash joizki, ekologik tarbiya umumiy ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida bolalikdan boshlab, ongli va izchil tarzda olib borilishi lozim. Bu jarayonda o'qituvchining kasbiy-ma'naviy tayyorgarligi, pedagogik yondashuvlar, ta'lim mazmuni va metodlarining ekologik yo'naltirilganligi alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada ekologik ta'lim-tarbiyaning nazariy asoslari, uni tashkil etuvchi muhim pedagogik mezonlar, zamonaviy ta'limda ekologik qadriyatlarni singdirishning samarali yo'llari ilmiy jihatdan tahlil etiladi. Shuningdek, o'quvchi shaxsini ekologik mas'uliyat ruhida shakllantirishda maktab va oila hamkorligining ahamiyati ham yoritib beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ekologik ta'lim-tarbiya masalasi bugungi kunda xalqaro va milliy darajada dolzarb muammolardan biri sifatida keng tadqiq etilmoqda. UNESCO, UNEP, va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan konsepsiyalar ekologik ta'limni barqaror rivojlanishning asosi sifatida e'tirof etadi. Jumladan, UNESCOning "Education for Sustainable Development" (2005–2014) dasturida ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirish ta'limning strategik yo'nalishi sifatida belgilanadi [1, 2, 3].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan "Yashil makon" umumxalq loyihasi, shuningdek, "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonun ekologik tarbiyaning huquqiy asoslarini mustahkamlab berdi. Ilmiy adabiyotlarda (Yoqubov A., To'xtasinov A., Raxmonqulov J. va b.) ekologik tarbiya shaxsning ekologik madaniyatini shakllantirish vositasi sifatida ko'riladi va bunda o'qituvchining o'rni alohida ta'kidlanadi.

Xorijiy olimlardan D. Orr, F. Capra, J. Palmerlarning asarlarida ekologik savodxonlik, integrallashgan yondashuv va ekologik ta'limning holistik modeli asoslab berilgan.

Ushbu adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ekologik tarbiya samaradorligi uni uzluksiz va tizimli tarzda olib borishga, shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tatbiq etishga bevosita bog'liqdir.

Tadqiqotning metodologik asosini ekologik pedagogika, umumiy pedagogika va shaxsni tarbiyalash nazariyalari tashkil etadi. Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi:

- **Nazariy tahlil** – ekologik ta’lim bo’yicha ilmiy manbalarni, qonunchilik hujjatlarini, milliy va xalqaro tajribalarni tahlil qilish orqali asosiy konseptual yondashuvlar aniqlab olindi;

- **Tizimli yondashuv** – ekologik tarbiyaning ta’lim tizimidagi o’rnini uzviy va kompleks tarzda ko’rib chiqish imkonini berdi;

- **Taqqoslash va umumlashtirish** – xorijiy va mahalliy adabiyotlar asosida samarali pedagogik tajribalarni aniqlashda xizmat qildi;

- **Pedagogik kuzatuv va so’rovnoma** – o’quvchilar va o’qituvchilarning ekologik ong darajasini aniqlashda yordam berdi (agar amaliy tadqiqot bo’lsa);

- **Didaktik tahlil** – ekologik ta’lim mazmuni, metod va vositalarini aniqlashda qo’llanildi.

Tadqiqotda foydalanilgan yondashuvlar ekologik tarbiyaning zamonaviy mezonlarini aniqlash va ularni pedagogik amaliyotga tatbiq etish imkonini berdi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida ekologik ta’lim-tarbiya berishning zamonaviy talablariga javob beruvchi asosiy mezonlar aniqlab olindi va ular quyidagicha umumlashtirildi. Ekologik ong va mas’uliyatni shakllantirish – o’quvchilarda tabiatga nisbatan ongli, ehtiyotkorlik bilan yondashish, uning holati uchun shaxsiy mas’uliyat hissini rivojlantirish ekologik ta’lim-tarbiya samaradorligining asosiy belgisi hisoblanadi.

Tizimli va bosqichma-bosqich yondashuv – ekologik tarbiya uzluksiz ta’lim tizimining barcha bosqichlarida, maktabgacha ta’limdan boshlab, izchil tarzda olib borilishi lozim. Fanlararo integratsiya – ekologik bilimlar biologiya, geografiya, kimyo, texnologiya kabi fanlar bilan integratsiyalashgan holda o’rgatilganda, o’quvchilar tomonidan ekologik hodisalar yaxlit tushuniladi. Faol va interaktiv metodlardan foydalanish – amaliy mashg’ulotlar, ekologik ekskursiyalar, loyihaviy ta’lim, muammoli vaziyatlarni hal etish kabi metodlar orqali o’quvchilarning ekologik tafakkuri va ijtimoiy faolligi oshadi. Ekologik qadriyatlarning singdirilishi – ta’lim jarayonida o’quvchilarga tabiatni qadrlash, uni muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish g’oyalarini shakllantirishga alohida e’tibor qaratilishi zarur. Oila va maktab hamkorligi – ekologik tarbiyaning samaradorligi oila, mahalla va ta’lim muassasasi o’rtasidagi uyg’un hamkorlik asosida amalga oshirilganda yanada ortadi. O’qituvchining shaxsiy namuna ko’rsatishi – pedagogning o’zi ekologik mas’uliyatli shaxs sifatida faoliyat yuritisa, o’quvchilarda bu fazilatlarini shakllantirish osonlashadi.

MUHOKAMA

Ekologik ta’lim-tarbiya bugungi zamonaviy ta’lim tizimida strategik ahamiyat kasb etayotgan yo’nalishlardan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, ekologik ong va madaniyatni shakllantirishda ta’lim-tarbiya jarayoni muhim vosita bo’lib xizmat qiladi. Biroq amaliyotda bu yo’nalishdagi faoliyat ko’p hollarda yuzaki olib borilmoqda, ya’ni o’quvchilarga nazariy bilim berish bilan cheklanilib, ularning tabiatga nisbatan real munosabatini shakllantirishga yetarli darajada e’tibor qaratilmayapti.

Xalqaro va mahalliy tajribalar tahlili shuni ko’rsatadiki, ekologik tarbiyada o’qituvchining shaxsiy ekologik madaniyati, fanlararo yondashuv, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo’llash va amaliy mashg’ulotlarning ustuvorligi muhim omillardan hisoblanadi. Shu jihatdan, ekologik ta’limda faol ta’lim metodlari – ekologik loyihalar, rolli o’yinlar, ekologik ekskursiyalar, muammoli vaziyatlarni hal qilish usullarining ahamiyati ortib bormoqda.

Bundan tashqari, oila va mahalla institutining ekologik tarbiyadagi ishtiroki yetarli darajada yo’lga qo’yilmagani, o’quvchilar uchun ekologik muhitni shakllantirishda tizimli yondashuv yetishmayotgani aniqlanmoqda. Bu esa, o’quvchi shaxsida ekologik ongni shakllantirishga salbiy ta’sir ko’rsatadi.

Ekologik ta’limning samaradorligini oshirish uchun uni ta’limning barcha bosqichlarida izchil, tizimli va kompleks yondashuv asosida tashkil etish, ekologik qadriyatlarni singdirishda milliy va umuminsoniy yondashuvlarni uyg’unlashtirish muhim hisoblanadi [4, 5].

Shuningdek, ushbu yoʻnalishda oʻqituvchilarning ekologik kompetensiyalarini rivojlantirish, ularni zamonaviy ekopedagogik texnologiyalarga tayyorlash ham dolzarb masalalardan biri sifatida koʻrilishi zarur.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqotlar shuni koʻrsatdiki, ekologik taʼlim-tarbiya - bu nafaqat oʻquvchilarga tabiat toʻgʻrisidagi bilimlarni berish, balki ularda ekologik tafakkur, ong, madaniyat va masʼuliyatni shakllantirishga qaratilgan murakkab va uzluksiz pedagogik jarayondir. Ekologik tarbiya bugungi globallashuv va atrof-muhit muammolari sharoitida taʼlim tizimining asosiy tarkibiy qismiga aylanishi zarur.

Tadqiqot doirasida aniqlangan asosiy mezonlar - tizimlilik, fanlararo integratsiya, faol va interaktiv metodlardan foydalanish, oʻqituvchining shaxsiy namunasi, oila va maktab hamkorligi - ekologik tarbiyaning samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi asoslab berildi.

Shuningdek, ekologik tarbiya samaradorligi bevosita oʻqituvchilarning ekologik kompetensiyalariga, taʼlim mazmunining dolzarbligiga, shuningdek, amaliy faoliyat bilan uygʻunlashgan pedagogik yondashuvlarga bogʻliqligi aniqlandi.

Zamonaviy pedagogik jarayon ekologik ongli, madaniyatli va masʼuliyatli shaxsni shakllantirishni oʻz oldiga maqsad qilib qoʻyayotgan ekan, ushbu jarayonda ekologik tarbiyaning tizimli tashkil etilishi bugungi kunning dolzarb ehtiyojlaridan biri boʻlib qolmoqda.

IQTIBOSLAR. ЧОСКИ. REFERENCES.

1. Yoqubov, A. A. (2021). *Ekologik ta'lim va tarbiya asoslari*. – Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 180 b.
2. To‘xtasinov, A. M. (2019). *Barqaror rivojlanish konsepsiyasi va ekologik ta'limning dolzarbligi*. – Toshkent: O‘zbekiston pedagogika fanlari jurnali, №4, 42–47-betlar.
3. Raxmonqulov, J. (2020). *Ekologik madaniyat va uni shakllantirish omillari*. – “Ilm va taraqqiyot” jurnali, №1(7), 65–71-betlar.
4. UNESCO. (2005). *Education for Sustainable Development: A framework for action*. – Paris: UNESCO Publishing.
5. Capra, F. (1996). *The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems*. – New York: Anchor Books.
6. Palmer, J. A. (1998). *Environmental Education in the 21st Century: Theory, Practice, Progress and Promise*. – London: Routledge.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan: *“Yashil makon” umumiy.